

• РЕТРОРОМАН •

ЮРІЙ СОРОКА

ЛИСТ
З ВАТИКАНУ
НОТАТКИ СЕМЕНА ПАЛИВОДИ

Харків
«Фоліо»
2023

Пролог

Штормовий вітер ревів над просторами моря, немов тисяча роздратованих буйволів, що бентежать своїм ревінням трави весняного степу. Могутні хвилі перетворились на подобу гірських схилів, темних долин і запаморочливих верховин. Тільки гори ті не стояли на місці. Вони безладно ворушились і гуляли, мов п'яні. У безумстві своєму наштовхувались одна на одну, ламались, поставали з небуття, а потім з гуркотом котились у невідому далечінь. Під час божевільного плину жбурляли козацькі чайки з легкістю, подібною до тієї, з якою жонглер у ярмарковому балагані підкидає свої яскраво розфарбовані кульки. Немов насміхались над вагою дубових моноксилів¹, кожен з яких міг умістити до півсотні козаків з озброєнням, амуніцією, припасами їжі

---

¹ Моноксил — човен, видовбаний зі стовбура одного дерева. Запорізькі корабелі запозичили технологію виготовлення чайок, ймовірно, від давніх скандинавів. Корпус такого човна влаштовувався із грубого дубового стовбура, після чого борти на-рощувались за допомогою дошок.

і води. Білі баранці, що закипали на гребнях хвиль, не могли на них втриматись бодай кілька секунд. І скоро, підхоплені вітром, летіли геть, перетворюючись на білу імлу. Імла звужувала виднокрай до відстані у кілька десятків сажень, додаючи шторму того моторошного вигляду, який відрізняє справжню бурю від звичайної хитавиці. Бурю, на які Руське море буває щедрим ранньої весни або восени. Іноді імла спадала, а сонце, являючи свій племенистий диск з-поза хмар, жбурляло промені у безумство морського простору. І від його яскравого світла хвилі набирали зловісних відтінків. Від темно-зелених, кольору стиглої оливи, до сліпучих, розплавлено-срібних. Знову й знову громаддя хвиль насувалось, розбиваючись до високих носів чайок козацької флотилії. Насувалось, щоб за мить відступити. Хмари солоних бризок рясним дощем укривали козаків, які щосили вигрібали з бездонної пастки, у яку їх тягли навіжені штормові перекаати.

Безумство, що панувало навколо, мало скнаристу, але разом з тим сповнену холодного сенсу назву.

Стихія.

Стихія у чистому вигляді.

Обставини, які не милують слабких, натомість сильним дозволяють стати більш сильними.

Втім, козаки на чайках не мали часу для роздумів про назву безумства, яке панувало навколо. Не мали можливості пускатись у філософські розсуди про слабкість і силу. Вони невтомно боролись за власні кораблі і життя. Веслувальники на гребках з останніх сил напружували сталеві м'язи, а чайкові отамани намагались докричатись до стернових. Зірвані голоси ватажків то гинули у ревінні шторму,

то перекривали його, допомагаючи тим, хто зневірився, повертаючи їх до боротьби:

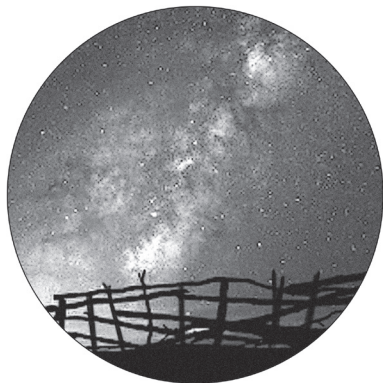
— Проти хвиль! Тримайте протє хвиль! Кожне стерво, яке покине опачину, отримає перначем по пустій голові! — лунав над однією із чайок надірваний голос.

— Лицарство, усі разом, налягли! Спокійно, без лихоманки! Стернові, ліворуч викручуй!!! — відповідав йому покрик із сусіднього байдака. А за мить обидва голоси зникли у гуркоті громовиць, гинули під ударами хвиль і шипінням солоних струменів.

Хвилина минала за хвилиною, години нанизувались на мотуз Часу, а несамовита, запекла боротьба за життя тривала. У кожній із чайок на веслах залишилось не більше половини наявних на облавку запорожців. Решта вичерпували воду, що її низькі борти суден приймали у неймовірній кількості. Вітрила на щоглах байдаків було спущено на початку бурі, тож тепер вітер використовував троси оснастки так, як використовує бандурист струни своєї бандури. Він стогнав, свистів і завивав у них, додаючи какофонії шторму шалених, безумних нот. Іноді здавалось, що човники, жодний із котрих не мав більше дванадцяти сажнів завдовжки, довго не витримають такої наруги і от-от почнуть зникати у вируючій морській безодні. Протє минала чергова година, за нею ще одна і ще.

А запорізький флот затято протистояв.

Похмури чубаті запорожці з останніх сил напинали на-труджені руки, але спокійно, без паніки й метушні, виконували свою роботу. Час від часу хтось падав на мостини, у солону морську воду, лежав там, відсапуючись, або поводив невидючими від безсилля очима. Але більшість боролась затято, як личить справжнім низовикам.

Розділ XI

Галера бовваніла темним громаддям на тлі зоряного неба, погойдуючись на легких хвилях. Її високі борти, задертий догори ніс з ходовим мостиком, високі щогли і парусинові дашки над кормовою надбудовою — усе знаходилося зовсім поруч. Здавалось, приглянься уважно — і помітиш білий каук¹ яничара на варті. Або змарніле обличчя невірника, що прилинув до отвору у облавку, намагаючись отримати бодай ковток свіжого повітря, а з ним і свободи, хоч подумки поринути за межі своєї довічної в'язниці. Але скільки не вдивлявся у темряву Семен, не бачив ані перших, ані других.

Лише тиша, темний оксамит нічного неба і пасма Чумацького Шляху над головою.

І ввижалось тієї миті Семену, що не галера застигла на якорі перед ним серед зануреного у морок моря. А сам Лютючий Голландець виринув із темряви морських глибин, на тлі всіяного мереживом плеяд неба. І ось він тихо стоїть перед притихлими у чайці запорожцями, легко погойдуєть-

---

¹ Каук (*тур.*) — капелюх.

ся, глухо рипить. Десятки й десятки років блукав, неприканий, морськими просторами і ніс покарання за свої гріхи. За власну зухвалість, за нахабний виклик океану, бурям і вітрам. За неповагу до царства могутнього Нептуна і спробу довести, що нікчемна людина здатна протистояти великому Морю. Мав на своєму оповитому водоростями і всипаному мушлями борту команду мерців, моторошну, як і всі прадавні легенди. Виринав з небуття і віщував біду всякому, кого зустрівав...

Паливода перевів подих і навіть провів долонею по обличчю, відганяючи нав'язні темрявою і виглядом застиглої уві сні галери образи. Мимоволі посміхнувся — як давно він чув міфи про корабель-привид і його нещасну команду, приречену довічно блукати морями і океанами, а ось, серед темряви і тиші, вони повернулись, стали перед ним мов живі. Так, як повертається давно забутий сон. Повертається і спливає в пам'яті. Реалістично до болю, до нікчемних дрібниць...

Семен поглянув праворуч і відшукав постать Сагайдачного, який стояв неподалік, вдивляючись у темряву. І на душі одразу стало спокійно. Конашевич про все подумав, усе передбачив. А значить, усе буде добре. Попри небезпеку майбутньої вилазки, холод морських хвиль і близькість ворога. Навіть попри страх, що спливав десь глибоко в серці, розбуджений мареннями про Летючого Голландця.

Хвилини спливають неквапно, повільно. На облавку чайки — цілковита тиша. Лише ледь відчутний вітерець грається пагонами сухого очерету, що ними прикрито запорізький моноксил. Команда триреми теж не подає ознак життя. На ній обмаль вогнів. Лише по одному на мостику,

на кормі біля стерна, а також непевне світло сіється з глибини велетенського корабельного тулуба, видиме лише через щпарини зачинених гарматних портів. Можливо, десь там, невидимі з чайки, за козаками спостерігають уважні очі турецьких канонірів. Але ні, то лише нав'язлива думка. Досі турки ніяк не проявили себе. Вахта галери, судячи з усього, спала. А невеличка чайка на тлі очеретів Кінбурнської коси справді залишалась для османів невидимою. Ночі цієї пори безмісячні і глухі. Крім того, турецький капудан-ага, для якого артилерійська дуель на морських просторах була більш звичною, аніж чатування вузьких, порослих очеретами протоків Дніпрового гирла, сам почуввається не у своїй тарілці. Втім, час покаже.

Сагайдачний помахом руки підкликав Семена.

— Знаєш, на що йдеш? — запитав пошепки.

— Так, батьку.

— Усі ми від вашого успіху залежимо. Усі як один.

— Знаю, батьку.

Сагайдачний коротко хитнув головою.

— Йди. І нехай береже вас Господь.

Усе, аудієнцію у гетьмана закінчено. Далі очікує робота. Важка, небезпечна, але менш обридлива, аніж сидіння в шелягах за сотню сажнів від жерел заряджених турецьких гармат. Семен тінню прослизнув до кормового чердака, де на нього очікували козаки, які напередодні зголосились підвести міну під ворожий корабель. Ось і вони. Мовчазні, зосереджені. Очей не видно у темряві, але Паливода знав: в очах тих немає страху.

— Пора, — коротко сказав він і заходився звільнятись від зайвого одягу. — Готові?

— Веди, отамане, — відповів один з козаків на прізвисько Казан — худорлявий чоловік років тридцяти, з голеним, немов у бусурмена, черепом. Відсутність, з причин природної лисини, звичного оселедця, козак компенсував пишними довгими вусами і масивним золотим кільцем у правому вусі. Інші двоє лазутчиків залишили запитання без відповіді. Для чого марнувати слова, коли все і так ясно мов Божий день? Вони просто мають виконати те, що їм доручено. Щоб під час майбутнього бойовиська у побратимів було більше шансів протистояти турецьким гарматам. Нічого складного.

Повільно, намагаючись не створювати зайвого плюско-ту, Семен занурився у воду. Відчув, як перехопило подих — море у квітні холодне, немов струмені джерела, що б'є з-під землі. Кілька хвилин зачекав, доки тіло звикне до стужі, озирнувся. Козаки по одному сковзнули за облавок чайки і розібрали імпровізовані плотики, на кожному з котрих було канатами закріплено по дві порохові діжі. Паливода знайшов у темряві свій плотик, обережно відкрив дерев'яну накривку з казанка, припасованого між діжками, і зазирнув усередину. Помаранчева жаринка на гноті здалась йому надмірно яскравою серед темряви, що панувала навколо. Він прикрив накривку, штовхнув плотик геть від борта чайки і поплив слідом. Вигрібав неквапом, намагаючись залишатись нечутним.

Пливли довго, поволі штовхали свій вантаж і гребли, тримаючись купно, але не надто зближуючись. Семен відчував, як холодить тіло вода, і ловив відблиски зірок на легких хвилях перед собою. Іноді брався рукою за плотик, відпочивав кілька хвилин і знову продовжував рух до цілі.

Позаду чув легкі сплески і насуплював брови. Потрібно буде після закінчення веремії дати своїм кущівцям¹ нагоду повчитись плавати без плюскоту. Раптом, зовсім недоречні під час сповненої небезпек подорожі до галери, нахлинули спогади.

...Минуло три місяці від пам'ятного дня, коли він отримав від братчиків пірнач курінного отамана. Згодом водив козаків у кілька походів на татарські улуси, виходили на здобич у степ. Хоч і не одразу, але опанував нелегку науку бути отаманом. А вона виявилась настільки складною, що не раз мав бажання покинути своє старшинство і повернутись до лав простих козаків. Одного разу навіть прийшов до кошового з подібним проханням. Згадуючи той день, Семен навіть зараз відчув себе ніяково. Вислухавши Паливоду, кошовий — літній запорожець з вкритим бойовими рубцями обличчям і розумними очима — накинувся тоді на нього люто:

— Ось ти якої заспівав?!

— Не карай батьку, розсуди по правді.

— По правді, кажеш? Від кого завгодно очікував, Семене. Не від тебе!

— Сам не очікував. Усе робив, аби бути лицарям добрим курінним. Нездатний. Не стягую.

— Нездатний? Не стягуєш?!

— Не стягую, батьку.

— Чого ж хочеш?

---

¹ Від назви одного з 38 куренів Війська Запорізького Низового — Кущівського.

Зміст

Пролог	3	Розділ XIII	152
Розділ I	13	Розділ XIV	165
Розділ II	26	Розділ XV	172
Розділ III	36	Розділ XVI	186
Розділ IV	44	Розділ XVII	198
Розділ V	59	Розділ XVIII	206
Розділ VI	64	Розділ XIX	222
Розділ VII	76	Розділ XX	230
Розділ VIII	87	Розділ XXI	256
Розділ IX	93	Розділ XXII	267
Розділ X	109	Розділ XXIII	277
Розділ XI	119	Розділ XXIV	289
Розділ XII	130	Епілог	312